

## РЕЦЕНЗИЯ

**на проф. д-р Иван Добрев, член-кор. на БАН,  
за трудовете на доц. д-р Антони Спасов Стоилов,  
с които той участва като единствен кандидат  
в конкурса за професор по български език -  
диалектология  
професионално направление 2.1,  
обявен за нуждите на Филологическия факултет  
на Югозападния университет “Неофит Рилски” – Благоевград  
в ДВ бр. 54 от 1 юли 2014**

Единственият участник в обявения конкурс е роден в Благоевград през 1957 г. Завършил е специалността Българска филология във Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. От 1989 г. е преподавател по редица българистични дисциплини в Югозападния университет в Благоевград, сред тях е и дисциплината Българска диалектология, по която е и обявеният конкурс. По същата дисциплина Антони Стоилов е доцент с присъдено научно звание от ВАК с протокол от 25. 06. 2003 г. Заглавието на хабилитационния му труд е “Земеделска и животновъдна лексика от говорите по Средна Струма с народно тълкуване”. Кандидатът за обявената академична длъжност е с докторска степен, която му е присъдена през 1999 г. за защитена дисертация на тема “Традиционна земеделска и животновъдна лексика от говорите по Средна Струма”. За участие в обявения конкурс доц. Стоилов е представил хабилитационен труд, озаглавен “Благоевградският говор. По материал от говора на село Сушица, община Симитли.” Благоевград, 1913, 325 стр. Приложени са още девет публикации на диалектоложка тематика (едната от тях е рецензия), те са кратки, но с любопитно филологическо съдържание, повечето от тях съдържат заслужаващи внимание научни приноси. Резултатът от конкурса зависи от оценката на хабилитационното съчинение, което показва силните и слабите страни на своя автор. Обогаत्या ли монографията на доц. д-р Антон Стоилов и с какво българската диалектология? В какъв смисъл книгата е свидетелство за професионалните умения и изследователските способности на нашия диалектолог, достатъчни ли са те, за да придобие той обявената академична длъжност?

Ще започна с общ преглед на съдържанието на труда. Кратките уводни бележки на д-р Стоилов са последвани от пространно изложение, което е посветено на фонетичните черти на говора заедно с подробен разбор на акцентологичните му особености (отделна глава във втората част). Обширно е изложена и морфологията, докато синтактичните особености са представени също точно, но доста по-кратко. Пълнотата на описанието обаче не бива да се оценява само с броя на отпечатаните страници в рубриката. Достатъчна представа за различните видове подчинени изречения може да се получи от главата “Съюзи” в раздел ”Морфология”. Слабо, да не кажа никак не са застъпени лексиката, фразеологията и словообразуването в говора на село

Сушица. Такива раздели в книгата няма. Затова с известно недоумение четем, че “задачите на изследването са свързани с представяне на особеностите на говора в Сушица на всички негови равнища — фонетично, морфологично, синтактично и лексикално” (с.9). Оправдание за лексикалния пропуск би могло да бъде напр. обстоятелството, че много от речниковите факти на говора вече са изложени и анализирани от д-р Стоилов в друг негов труд, който получи научно признание. Но там става дума за един твърде ограничен, макар и важен тематичен кръг, който не отразява пълнотата на живота. Целенасочено интерпретиран лексикален материал, който да отговаря на класическото направление “Речникови особености на говора” в съчинения от подобен характер отсъства в хабилитационния труд. А фонетичните примери изобилстват от интересни лексеми. Благодарни сме на д-р Стоилов, че той ни е запознал, макар и косвено, като суров материал, с тях. Но в труда, необичайно и може би неуместно лексикалният материал е изложен чисто изброително в заключението. Той се състои от многобройни отправки към лексикалните карти в диалектоложкия атлас (т. III) и в т. нар. “своден том”, без опити за допълнение, систематика и обобщение и, разбира се, без лично усилие за разясняване. Село Сушица, макар и под друго име, е отбелязано на тези карти и за него са посочени съответните данни. В заключението си, чрез позоваване на тях, авторът на труда потвърждава вече събраното и картографираното от диалектоложките екипи, които са обследвали югозападните ни говори. Оценката им като факти е предоставена на читателя.

Ако целта на д-р Стоилов е била да спомогне да се очертае ареалът на благоевградския говор (само двадесетина села от двете страни на Струма ли обхваща той?), в труда има нещо недоизречено. Според Христо Стоилов, който преди повече от век е описал по програмата на проф. Беню Цонев говора на недалечното от Сушица село Лешко, между стария горноджумайски говор и малешевския говор няма никаква съществена разлика (СБНУ, XX, 1894, с.20). Това предполага проучване на много по-широко пространство, очертано от ясни изоглоси. Главните от тях включват и санданските (световрачките), и петричките села, които в долината на р. Струмица би следвало да наричаме петричко-струмишки. Д-р Стоилов обаче предпочита да не борава с изоглоси. По този повод ще отбележа номерата на картите в т. III на БДА (15 на брой), по които могат да се проследят крехките разлики между благоевградския и петричко-струмишкия говор (№ 12, № 14, № 97, № 98, № 99, № 137, № 143, № 148, № 179, № 184, № 192, № 250, № 293, № 298, № 311). В почти всички случаи село Сушица е на разграничителната линия, веднъж в групата на благоевградските села, по-рядко в групата на петричките, в трети случаи с колебание у информаторите в двете посоки. На тези карти са представени второстепенни явления, част от които са лексикални по характер.

Каква е заслугата на автора? Най-слабо тя личи от заключението, което би трябвало да е рекапитулация на извършената работа, а звучи твърде декларативно. В него има три основни тези. И трите се нуждаят от уточнение, разяснение и редакция. Първата е предпоставена (има я и в увода), тя гласи, че благоевградският говор е част от българските югозападни централни а-говори.

Тук липсва ориентация по основната българска изоглоса, ятовата граница (струва ми се, тя не е спомената никъде в труда). Приложени са два съвсем различни критерия — единият критерий е географски (благоевградският край е в югозападната част на Република България) и затова е наречен “югозападен”, а другият критерий е изоглосов — а-говорите, от Западна Стара планина, Родопи и Рила до Средни и Долни Вардар, са в центъра на българското езиково землище и са заобиколени отвсякъде от ъ-говори, затова са наречени “централни”). Това е казано и от д-р Стоилов, но в друг контекст, който е отворен за неточности. Лингвистична по естество и строга по същина е само втората формулировка, тя е на проф. Беню Цонев и е на повече от сто години. Другата теза е, че благоевградският говор притежава всички типологически черти, които категорично и недвусмислено го определят като неделима част от целокупното българско езиково единство. Но извън рамките на грубата политическа тенденциозност, която не е предмет на диалектологията, никой никъде не е твърдял обратното, пък и същото със същия успех може да се каже за езика на което и да е българско село. Политически граници не се определят с типологически особености. Третата теза е изказана по странен начин: “Данните от споменатите две части на Българския диалектен атлас представят говора не само като неделима, но и като типологична част от българския езиков континуум” (с.316). Неделим и типологичен не са еднорангови понятия, че да се свързват съчинително. Какво е искал да подчертае д-р Стоилов нека обяснят онези, които знаят. Тук ще се отбележи, че т. III на БДА и т. нар. “Обобщаващ том” не са равностойни като картографска идеология и методология. Във формулировката на третата теза мисълта не е ясна и цялото заключение (по същество то е списък на подбрани карти от атласите) губи връзка с изложението и увисва. Държа да отбележа, че тук критиката се отнася към заключителния дял на труда и не засяга останалото.

До сега преобладаваха съдържаните (не бих искал някой да помисли или да каже негативните) оценки за хабилизационния труд. Тяхната цел не е да се омаловажат проучванията на д-р Стоилов, в които той е вложил много труд, енергия и желание за пълнота, а да се изтъкне какво още би могло да се желае от подобен род изследване. Истината за цялото (за благоевградския говор) минава през истината за говора в отделните благоевградски, а по всичко изглежда не само блогоевградски селища и тук приносът на д-р Стоилов е безспорен. Относно самата Сушица авторът е събрал полезни данни, включително и от историческо естества, които заемат важно място сред скромните по обем сведения за някогашния горноджумайски край. Но на първо място тук излиза въпросът за метода. Авторът нарича своето изследване синхронно дескриптно (sic! печатна грешка?) вместо по-правилното (като правопис) дескриптивно или дескриптивно. Ще си позволя да отбележа, че т. нар. дескриптивен метод в лингвистиката е американски, той е създаден от Франц Боас и неговата школа за описание на северноамериканските индиански диалекти, които са без исторически засвидетелствано минало, без сравнително-историческа методология за обследване, без ясно очертани и научно установени посоки на развитие. Разбира се, всеки учен е в правото си сам да избира собствената си

методология. Критиката ми е от гледище на историята на българския език, която никак не е безразлична към фактите в българските народни говори. Ще отбележа, че описанията на д-р Стоилов в рецензирания труд са компетентни, подробни, изчерпващи, дори понякога прекалени в подробностите си, особено когато става дума за очевидни или тривиални неща. Но те загърбват класическата българска диалектоложка изследователска традиция и затова понякога тръгват в съмнителна посока. За щастие само понякога (има предвид пак заключението). Напразно усилие ще е да търсим сред научните образци на д-р Стоилов, посочени в библиографията, изследванията на Александър Балан и Афанасий Селищев, Беньо Цонев и Любомир Милетич. Та това е нашата диалектоложка класика! Привидно изключение са Стефан Младенов и Кирил Мирчев, но те са представени кажи-речи единствено, всеки един по отделно, с основното си съчинение, техните истории на българския език, в които се търси общото и по-рядко се набляга на детайла. Един научен труд е докрай успешен само тогава, когато съумее да заеме достойно място в някаква сполучлива изследователска поредица. Фонологическото оръжие на д-р Стоилов е дистрибутивният анализ, внесен през 60-те години на XX в. от USA в СССР, където беше използван без особен успех от Степан Шаумян и школата му и после набързо забравен. Той боравеше с дескриптивната фонологична комбитаторика (с комбинации от букви) и не успя да спечели битката с историческата насока в диалектологията. Опитът му да бъде съживен е анахронизъм. Силата на д-р Стоилов не е в теорията, а в най-важното, във фактите.

Не искам призивът ми към историзъм да бъде голословен. Затова ще дам примери, извлечени от труда на д-р Стоилов, за да се види, че чистият дескриптивизъм, който от известно време се прокламира като основен метод в българската диалектология, в редица случаи не може да даде задоволителен отговор на възникнали въпроси, а само отвлича в неясна и нежелана посока способни изследвачи като напр. доц. д-р Антони Стоилов. В качеството му на професор, за какъвто несъмнено ще бъде избран, пред него има многолетна изследователска перспектива. Затова ще е полезно, ако той разшири и обогати научноизследователския си апарат с методологията на своите знаменити предшественици, някои от които са работили преди повече от столетие. Единството на езика се доказва чрез сходния развоен път на диалектите му. Това единство съществува въпреки разликите в резултатите.

Ето три от избраните от мен примери за притъпено внимание към важни факти (примерите могат многократно да се увеличат).

I. На с. 15 няма никакво обяснение защо в говора на село Сушица на книжовното прилагателно *дълъг* съответства *длък*. Някакво изключение и толкова. Тук би следвало да се очаква *дък*, *дъго*, след като се вземе предвид, че на *вълк* съответства *вък*, на *жълт* – *жът*, на *слънце* – *сънце*, на *вълна* – *въна*. Казано е, че “групата от звукове -ъл- / -лъ- се вокализира в -ъ-“, другаде – че има елизия на консонантния елемент, но елизия на сонор няма как да стане, в -ъ- се е преобразувало онова старо сричкотворно *л*, което е било кратко, а дългото сричкотворно *л* е преминало в -лъ-. Тук синхронното дескриптно изследване

няма с какво да помогне. Най-много то може да ни посъветва да избягаме от проблема, както вече е сторено от съставителите на т. III, с. 84 на БДА, коментар към карта № 87 : “изключват се от картографиране думите с корен *дълг*, тъй като се отклоняват от явлението.” На това място ни се ще да извикаме “Браво!”. За да се установи, че тук е имало старо дълго сонантно *л*, са необходими познания по праславянски и по сравнителна граматика на славянските езици. Но това не влиза в програмата на дескрипцията (*sic!*) диалектология и един забележителен факт от говора на село Сушица с общославянско научно значение е заровен повторно в земята. В благословената благоевградка земя, която е лингвистичен Клондайк.

II. с. 63 (пример, който трябва да илюстрира присъствие на *ж* в абсолютно началословие — едва ли може да се измисли нещо по-банално) : *жало* ‘метална закопчалка на галош или сандал’, пред нас е много рядка следа от старобългар. *жало* ‘жило’, източнослав. *жало* (с носови рефлексии в лехитската група). Но как от старобългар. *жало* да стигнем до *жало* в Сушица или обратно. Разбира се, през среднобългар. *жло* със замяна на носовката — *ѣ* на свой ред ще ни даде *а* — *жѣ* > *жа*. Да, но според карта № 23 в т. III на *жѣтѣ* в Сушица съответства *жетѣ* — следи от смесване на носовки от дясната страна на Средна Струма днес няма. Явлението *жѣтѣ* може да се забележи обаче в недалечни спрямо Сушица села от лявата страна на Струма : Мечкул, Градево, Долно Осеново, Церово. В българската лексикография *жело* наред с *жало* е представено двукратно. Веднъж в полусбърканата статия в т. I на БЕР, наред с църковнославянското *жало* в Софрониевиевия “Неделник”, с някакви сръбски думи от друг корен, и с *жало* от Пирдопско, което единствено заслужава внимание. И повторно, ще видим старобългар. *жало* като *жяло* ‘жило’ в Геровия речник с Геровски етимологичен правопис. Знае се, че нашият възрожденски филолог пише *я* само на мястото на старобългар. *ѣ*. Трябва ли и този бисер от лексикалната корона на село Сушица да бъде хвърлен в нозете на свинете на попълване. Къде ти аде побѣда!. Къде ти смъртн жало! Старобългарският език е жив и след хиляда години. Бесовете са духът на незнанието, облечен в хартиените дрешки на дескрипцията.

III. с. 15: “И говорът на Сушица, и благоевградският говор имат... гласна *о* на мястото на старобългарския еров вокал в коренни срички, префикси, суфикси и предлози : *бочѣ*, *вонка*, *сон*; *возглаве*, *собор*, *восок*, *песок*; *воф*, *сос*; наред с изговора *о* в коренни срички, и в изговора на Сушица, и в благоевградския говор се наблюдават случаи на изговор *а* на мястото на старобългарския еров вокал : *даска*, *лажа*, *лажица*, *окасных*, *саана*, *савна се*”. Така плоско изглеждат нещата от описателна гледна точка, но зад горепосочените явления лежат вековни процеси. В българската историческа граматика настъпилите промени са обяснени отдавна — преход на *ѣ* в *о* в силна позиция още преди времената на св. св. Кирил и Методий (това е най-старата изоглоса в нашите земи) и оцеляването на коренната ерова гласна в слаба позиция в част от българските говори с по-късен преход в *а*. Предимствата на динамичния пред описателния подход са очевидни. Защо в такъв случай авторът пише (с.29): “Изговорът *а* < стб. *ѣ* няма системен характер”? ). Този преход е напълно закономерен.

Най-ценните страници в хабилитационния труд на д-р Стоилов са тъкмо онези сравнително малобройни случаи, в които изследователският му подход е динамичен. Такъв е той при обследването на съгласните от т. нар. палатален локален ред, макар че и тук има редица несполуки. Очевидно е, че този ред в съвкупността си е сравнително нов, натрапен отвън, да кажем не преди XIV в., и издава северномакедонско и може би дори сръбско живо говорно влияние. Осъществено от кого? От металурзите саси, една народностна амалгама, придошла откъм Душанова Сърбия, която е живяла с векове в джумайско и малешевско, а и в други северозападни области и е оставила следа в местните говори и в топонимията. Ще припомня, че името на град Пехчево, Малешевско, произлиза от пештца > пехца ‘мадан’, а името на село Лешко произлиза от лехи, силезийски по далечно потекло рудари, както ни е обяснил в една своя превъзходна статия за *Леген град* Антон Попстоилов (не видях името му в библиографията), също от около преди сто години. Няма добра диалектология без краеведско познание. У Христо Стоилов може да се види малък списък от думи с у-рефлекс на праславянската задна носова гласна в говора на село Лешко, нещо, което не е характерно за изконността на диалекта. Ще се отбележи и формата за 1 л. к’у ( = хощѣ) там, наред с вмъквания израз *ебу го*, срещу старобълг. 1 л. ѿбѣ. Формата за 1 л. к’у е свойствена и на село Сушица, но няма обяснение в саморазвитието на стария горноджумайски диалект. Същото к’у, пак във формите за бъдеще време, ще видим и в самоковските селища на металурзите (БДА, III, карта № 205; картата обаче не отразява вярно онова, което е засвидетелствано в Сушица и Лешко).

Не е вярно казаното на с. 80, че консонантът к’ се употребява в абсолютно началословие само когато е в позиция пред вокалите о и у. Забравени са важните съставки к’е, к’еше, с които се образуват формите за бъдеще време. Вж. в морфологичния раздел. Тези к’-облици са чуждеродно, най-общо казано северозападно предание и наследство в говора и това променя представата за целия палатален локален ред (без й), която се опитва да ни внуши автора. На първо място не е вярно, че в говора битуват едновременно, и то като самостоятелни, три фонemi л, както тълкува приноса на д-р Стоилов в предговора към книгата му проф. д-р Иван Кочев. Това не са думи на д-р Стоилов, но са следствие от един на неговите прочити. Къде са опозициите по минимални двойки между л и л’, между л и л’? Не съм привърженик на т. н. фонологичен подход, но когато някой го прилага, са нужни доказателства. А такива, освен противопоставянето между л и л, в което няма нищо специфично, в говора на село Сушица отсъстват. И д-р Стоилов е на мнение, че три фонemi л са много. Дефект на теорията или непълнота в подхода? Ето какво пише по този повод самият автор: “Говорът се намира в средишен район, където корелацията твърдост – мекост затихва”. По този повод той помества л и л’ в една и съща “фонологична” клетка, което не е в съгласие с фонологията на Трубецкой. Нали според проф. д-р Иван Кочев, който се опира на д-р Стоилов, тук има опозиция по минимални двойки. В новия палатален ред са включени звукове (без й), които са привнесени от северозапад. Те се наблюдават в чуждици и(ли) в проникнали от други западни говори лексеми, в отделни граматически категории. Тук не

става дума за явление, което е свързано с осъществено на по-стар етап от развоя им затвърдяване на съгласните в западните говори. Обяснението не следва да се търси в границите само на село Сушица, преди да се стигне до тях трябва най-внимателно да се обследва фонетиката на у-говорите.

Свидетел съм на научното развитие на д-р Антони Стоилов от самото основаване на изпърво Историко-Филологическия факултет на ЮЗУ. Извървеният от участника в конкурса дълъг път е възходящо стъпаловиден и свидетелства за преход от по-леки изследователски задачи към по-трудни. Убеден съм, че в негово лице ЮЗУ ще има опитен и много добре подготвен преподавател по дескриптивна диалектология. Като член на научното жури за избор на професор по български език – диалектология съм на мнение, че доц. д-р Антони Стоилов има необходимите качества и предлагам конкурсът да завърши с положителен резултат.

26. 10. 2014  
София

Рецензент:  
/Чл.-кор. проф. Ив. Добрев/